

İlayda ÇORLU

Yüksek Lisans Öğrencisi, Trabzon Üniversitesi, ilayda_corlu19@trabzon.edu.tr, Trabzon-Türkiye
ORCID: 0009-0007-1582-6701

Burcu ÖZYONAR ÇIRAK

Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi, bozyonar@trabzonedu.tr, Trabzon-Türkiye
ORCID: 0000-0002-9335-1576

Toplumsal Yapı ve Politik Kimliğin Mona Hatoum' un Çalışmalarına Etkisi

Özet

Kimlik, toplumsal gelişimin büyük unsurlarından biri olmakla beraber, bireyin duygu ve ifade aktarımında önemlidir. Kimliğin yönetimi aile içinde tekil bir varlığa değil de iktidarların himayesi altına girdiğinde, toplumsal gelişim yerini toplumsal yapılaşmaya bırakmaktadır. Toplumsal yapılaşma, iktidarın belirlediği normlar üzerinden kimliğin yönetilmesi ve bu durumun toplumda kurumsallaştırmasıdır. Bu örgütlenme her haneye sızdığı iktidarın birey için belirlediği politik kimlikler oluşturmaktadır.

İşte bu tür toplumsal yapılaşmaları günümüz sanatında sanatçılar eserlerine aktarmaktadırlar. Eserlerinde, iktidarların toplum üzerinden güç, maddi huzur ve konfor elde etmeyi amaçlayan bir savaş halinde olmalarını eleştiren, ideolojik yapıların bireyler üzerinde kurduğu tahakkümü sanatına yansıtan sanatçılardan biri de Mona Hatoum' dur. Bu çalışmanın amacı, iktidar gözetiminin insanları tehdit altına alması ile oluşan politik kimlik kavramının Hatoum' un sanatına olan etkisini incelemektir. Sanatın ve toplumun birbirine olan etkisinin önemini vurgulandığı bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılarak, kitap, makale, katalog ve internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Makalede, iktidarın rol oynadığı toplumsal yapı ve politik kimliğin sanata olan etkisinin araştırılmasının, çağdaş sanat literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu etki Hatoum' un eserleri üzerinden incelendiğinde, sanatçının kendi yaşamışlıkları doğrultusunda içinde bulunduğu sistemi sorgulayarak, sanatına aktardığı ve çalışmalarındaki özgün anlatımını farklı kılan niteliğin politik kimliğinin etkilerini toplumdaki tanıdık olan duygularla ve çağrışımlarla imgelediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Yapı, Politik Kimlik, Mona Hatoum, Çağdaş Sanat.

The Effect of Communal Structure and Political Identity on Mona Hatoum' s Works

Abstract

Identity, one of the major elements of social development, is important in the expression of the individual. When the management of identity passes from the family to power, social development leaves its place to communal structuring. Social structuring is the institutionalization of the identity determined by the power in the society. When this organization infiltrates every household, political identities determined by the power are created.

In today's art, artists transfer such communal structures to their works. Mona Hatoum is one of the artists who criticizes the strengthening of the powers over society and their being in a state of war, and reflects the domination over individuals in her works. The aim of this study is to examine the effect of power surveillance on Hatoum's art with the concept of political identity. In this study, in which the effect of art and society on each other is emphasized, books, articles, catalogs and internet resources were used by using qualitative research method. It is thought that this subject will contribute to the contemporary art literature. When this effect was examined through Hatoum's works, it was

concluded that the artist questioned the system in line with her own experiences and transferred it to her art and reflected the effects of her political identity in her works with familiar feelings in the society.

Keywords: Communal Structure, Political Identity, Mona Hatoum, Contemporary Art.

1. Giriş

Toplumun oluşumunu sağlayan kimlikler bireyi tanımlayan özdeşliklerdir. Kimlik, bireyin dürtülerinden, inançlarından ve kişisel geçmişinin faaliyetlerinden oluşmaktadır (Marcia, 1993'ten aktaran Atak, 2011, s. 164). Kimliğin gelişmeye başladığı yer olan aile, aidiyet ve güvenirlilik hissini veren düzendir. Bu varoluşların ortamı mikrodan başlayıp (aile) makroya (toplum) devam eden bir sistemdir. Kimliğin yönetimi aile içinde tekil bir varlığa değil de iktidarların himayesi altına girdiğinde, toplumsal yapılaşma ortaya çıkmaktadır (Read, 2018: 34-97). Böylece bu düzeni yönlendiren bireyler, iktidarın himayesi altına alınarak, yasaklanmış ve uzak kılınmış kimlik formuna mahkûm bırakılmaktadır. Böylelikle kimlikler başkalaşarak ideolojik sistemin oluşturduğu politik kimliklere dönüşmektedir.

Bireyin özerk bir biçimde kimliğini oluşturamaması, duygularını, düşüncelerini ve ifade yetisini engelleyerek, güç ve sezgilerini etkilemektedir. Sanatta önemli bir yere sahip olan bu durum sanatçıyı olumsuz etkilemektedir. Bir ifade biçimi olan sanat, bireyden başlayıp topluma aktarılışı yine kimlik ve politik bağlamları içine çekmektedir. Öyle ki sanatçı, içgüdüsel zihnindeki derin katmanları ve yaşantısını sanatına yansıtmaktadır (Akay, 2016: 91-101). Eserlerinde toplum, iktidar gibi temaları ele alan sanatçılardan biri olan Mona Hatoum da bu konulara kendi deneyimlerinden yola çıkarak yer vermektedir.

Mona Hatoum' un hayatından izler taşıyan yapıtları, savaşın göbeğinde büyürken yerinden edilmesinin sonucu olarak kendisinin zorunlu bir kimliğe mahkûm kılınmış olmasına işaret etmektedir. Lübnan'da ailesiyle sürgün hayatı yaşamak durumunda kalan Filistinli sanatçının yapıtları bir huzursuzluk hissi taşımaktadır. Eserlerinde kamusal ve özel alanlarda iktidar tarafından yönetilişimizle beraber varsayılan düzen ve normların çöküşünü bize duyumsatmaktadır (White, Chave, Shibli, & Solnit, 2019: 53-54).

Sanatçının eserlerinin farklı özelliklerinden biri de umulmayan öğelerin bütünlüğü sayesinde paradokslu anlar yaratmaktır. Güven, sevgi ve korunma duygularıyla benimsediğimiz mekân ve gündelik nesnelere ilişkin tecrübelerimizi sanatçı tersine çevirerek çoklu yöntemleri kullanmaktadır. Yapıtlarında kullandığı gündelik ev-içi nesnelere malzeme ve ölçek bakımından değişikliğe uğratarak nesnelere rahatsız edici bir irrealite kazandırır ve var olan işlevleriyle kuvvetli bir tezatlık oluşturur. Karşıtlıkların yan yana getirilmesiyle meydana çıkan gerilim, bu yenilenmiş nesnelere halen tanınabilir olmaları güçle vurgulanır. Alışagelmış nesnelere işlevleri değişerek tepetaklak düzene sokulur. Böylelikle sanatçı kavrama ve imgeye dayanan anlatımlarıyla tanıdık olanın artık bilindik olmadığını yansıtmaktadır (Baykal, 2012: 26). Bireylere dayatılan toplumsal yapının zararlarını gözümüzde canlandıran sanatçının yapıtlarını okumak bize, bu baskının sanat üretimine olan etkisinin önemini yeniden düşünmeye ve incelemeye sevk eden sağlam bir zemin sağlamaktadır.

2. İktidarın Yansıması Olarak Kimlik

Kimlik kavramı, bireyin imgesel inşasının temelidir. Bireyde var olan benliğin, davranış biçiminin ve iç dünyasının belirlenmesini sağlayan normal bir özellik modelidir. Bu model hak, karar, adalet ve özgürlüklerimizi konu alan bir olgu için temel oluşturmaktadır. Keşfedilmesi gereken bir yapı alanı, kişinin hür iradesiyle seçim yapabilme olanağının sağlanmasına etki eden toplumsal üretim sürecidir. Kimliklerimizin seçim olanakları, bireysel hayatın gelecek tasarılarının kurulduğu benlik; aileyle birlikte oluşmaktadır (Connoly, 2020: 41-83). Ailenin bireye verdiği bağlar; güven ve aidiyet duygusunu belirginleştirmektedir. Böylelikle bireyin aileyle birlikte kararlarının ve eylemlerinin belirgin olması kimlik için en önemli etkenlerdendir.

Kimliğin oluşumunda toplumsal gelişim en önemli yapı taşlarındandır. Birey kendini kimlikten sonra topluma adamaktadır. Toplum olmadan birey kendi benliğini net olarak yansıtamaz; kendi dünyasına erişmek için birey önce aileye sonra topluma ihtiyaç duyar. İnsanın içinde bulunduğu toplum, dünyayı oluşturan düzenin bütünüdür. Bireyin kendini dış dünyaya hazırladığı bir gelişim mekanıdır. İktidarların politik yapıları ise toplum içine sızmaya çalışan oluşumlardır. İktidarlar toplumun kaderini belirleyen birey üzerinde bir sistem oluştururlar (Avcı-Aksoy, 2018: 33-37). Belirlenen sistem bireylerin üzerinde baskı kurarak toplumsal yapılaşmayı kimlikler üzerinde oluşturmaktadır. Bu oluşumun sebebi biz ile onlar arasındaki sınırları belirlemek ve gözetlemektir.

İktidarlar var olan otoriteyle kendilerine tehdit unsuru olan toplumdaki bireyleri gözetleyerek onları denetim altında tutmaya çalışmaktadır. Devletlerin gücüne güç kattığı bir disiplin ve plan içerisinde yapılan bu gözetimle iktidarlar bireyin kimliğini kontrol altına alarak kendi menfaatlerine hizmet etmektedir (Temiztürk & Taner, 2007: 1-36). İktidarın bireylere uyguladığı gözetim izleyerek denetimden ibaret olmuştur fakat günümüz olanaklarının hızlı ilerlemesi anlık izlemeler yanında bireylerin hareketlerini “kayıt altında tutarak kontrolün artmasına yol açmıştır. Gözeten iktidarlar düzenin istediği gibi işleyip işlemediğini, insanların kendisine olan bağlılığının devam edip etmediğini denetlemektedir” (Sabahçı, 2023: 111- 118). Toplumı yönlendirmek için kurallar koymaktadır. Gözetimleriyle iktidarlar her an her noktadadır. İdari mekanlardan başlayan sistem sosyal ortamlara ve sosyal ağlarla bireylerin hanelerine sızarak gerçekleşmektedir. İdeolojik gözetim gücüyle bireyler kendini kontrol edilirken bulduklarında iktidarın varlığını imge olarak görmezler fakat gözetleyicinin varlığını benlikleri üzerinde hissetmektedirler (Özdel, 2012: 24). Bu gözetimle bireyler kendisi ve ailesi üzerinden denetim mekanizmasından geçerek üretilmiş bir çarkın dişlerini oluşturmaktadır (Hayal, 2013: 6). Böylelikle kimlik belirlenen normlara göre disipline edilmiş olmaktadır.

İktidarın belirlediği kimlikler hiçbir zaman özgür olması gereken kimlik değildir. Kurumsallaştırılmış çağı tanımlayan bu yönetim; toplumsal yapılaşmanın ilerlemesinde oldukça büyük rol oynamaktadır. Mikrodan makroya egemen olma hakimiyeti böylelikle politik kimliği oluşturmaktadır. Politik kimlikler, bireyin hareket alanını kısıtlayabilir, öz saygı kurallarını dönüştürebilir ve aileyle olan bağları usulsüz olarak kabul etmektedir. Güvenli olmayan bu gözetimler, belirsizleşen kimlik üzerinde git gide genişleyen bir uçurum haline gelmektedir.

Günümüzde politika içindeki ‘kimlik’, herkesin zihninde ve dilinde çözümlenemeyen bir konu olup toplumun önemli gündemlerinden biridir (Bauman, 2022: 26). İktidarların gözetimleriyle politik kimliği oluşturan kurumsallaştırma sıkı ve zorlayıcı bir hal aldıkça, ortaya çıkan baskı derin olmaktadır. Politik kimlikle birlikte duygularımız, benliğimiz ve ailemizle olan bağlarımız güçlü bir şekilde zayıflatılarak özgürlüğümüz kısıtlanmaktadır. Bu yüzden politik kimliğin dışında bireysel ve kolektif deneyimleri belirlemek bireye ait olmalıdır. Kimliğin sonsuz tamamlanmama hissini bastırılmaması gerekmektedir. Ait olma koşulunu bozan anlaşılmazlıklar ve bireyin özgürlük tecrübesini yıkan unsurlar geleceğe olan güvenin azalmasına yol açmaktadır. Bu da toplumsal yapılaşmanın ciddileşmesinin sebebidir (Hoşgör, 2022: 85-91).

Toplumsal yapının varlığıyla özgür olmayan politik kimlikler bireylere bu zor düzeni dayatmaktadır. Disiplinleriyle iktidarlar benliği etkileri altına aldıklarında kişi ona bahşedilen baskıyla kendisi için belirsiz bir hayata başlamaktadır. Ona verilen olumlu veya olumsuz hiçbir şeyin kalıcı olmayışı belirsizliği güçlendirmektedir. Birey belirsizlikten kurtulmak ve kendi evini bulmak istediğinde ise ödemesi gereken bedel artık hiçbir ortamın kendisi için tam anlamıyla yuvası olmayacağını kabul etmesidir. Bu kabullenışı ifade etmeye çalışan sanatçı Mona Hatoum, kendisiyle özdeşleşmeyen silüetleri sanatına yansıtmaya çalışmaktadır. Güçlü becerisiyle kontrollü olarak keskin uçları köreltmektedir. Sanatçı kimliği, bağdaşmazlıklarının mantığıyla yönetilişimizi anlamlandırmamızı sağlamaktadır.

3. Toplumsal Yapının Boyunduruğunda Sanat

Sanat insanın birikim noktası ve özgür yaratım mekanıdır. Sanatçı, toplumdan etkilendiği zaman içerisinde bu durum geniş bir çerçeveye varoluşunu sürdürmektedir (Çakır-Aydın, 2009: 223). Toplumsal yapının sanatı etkilemesi,

bireyleri içerisinde barındırması ve sanatla kavramlaşması kaçınılmazdır. Sanatçı toplumdaki etkileri, iç ve dış yaşam durumlarını sanat anlayışına aktarır. Nizami düzen içerisindeki yaşamı savunmak, sanatçı içinde büyük bir gereksinimdir. Sanat alanında gözlemlenen, toplumsal çerçeveyi oluşturan kimlik kavramı, toplumsal yapılardan çok yönlü etkileşimlerle, sanatın içerisinde farklı aktarımlara neden olmaktadır. Bu aktarımlar sanatın kavram ve içerik sonsuzluğuyla birleşmesini sağlayarak; Mona Hatoum' un bireysel gerçekleri içinde toplumsal yapının oluşturduğu kimliklere karşı bakış açısını incelememize katkı sağlamaktadır.

Sanatçı sanat anlayışıyla ve eserleriyle kimlik üzerinden toplumsal yapılaşmanın netsizliğine ışık tutmaktadır. En basit ve yaygın biçimiyle ortak konular üzerinde bile ayrılmaların, siyasi ve ideolojik söylemlerin katılığına girilmiş olduğunu vurgulamaktadır (Purvis & Hunt, 2014: 14-16). Bireylerin bu unsurları vurgulama yönüdeyken iktidarların buna karşı çıkmalarını aktarmaktadır. İktidarlardan önce bireyin ve toplumun yaşadığı dünyaya yönelik bir güven duygusu olması gerekir. Belirli bir toplumsal birliktelik dışında iktidarların öne sürdüğü politik kimlik üzerindeki düzen ise; toplumsal gelişimin içerisinde de ait olacağımız özgül benliklerimizi tehlike altına bırakmaktadır. Kimliğin varlığı bireyden küresel toplumlara yayıldığı için kapsamı çok geniştir. “Bir ben-lik/ kim-lik bilincine erişebilmek için toplumsal birliğe gereksinim vardır. Bu birlik olmadan, bilinç kendi özdeşliğinin farkına varamaz” (Kundakçı, 2022: 85). Kimlik merkezli bir bakış altında denetleyici ilkelerini gerçekleştirirken iktidarlar “gözetlenecek bireyleri titizlikle birbirinden ayırarak hem topyekün hem de kendi açılarından bireysel bir gözetimi” sağlamaya çalışmaktadır (Foucault, 2019: 88).

Sanatçı Mona Hatoum' un bireysel olarak başlayan ve topluma aktarılan anlatımları bu gözetim hissiyatını desteklemektedir. Sanatçının toplumsal bağlamlar taşıma niteliğinde ki çalışmaları, varlığımızın konumunu bizlerin değil başkalarının belirlemesini eleştirmektedir. Sürekli devinim halindeki dünyanın içerisinde gereksinim duyduğu şey; kendisini, toplumsal yapılaşmayı ve çevresindekileri sanata aktarmaktır.

4. Tam Olarak Hiçbir Yere Ait Olmamak: Mona Hatoum

Sanat eserleri kimliğimize ve hislerimize hitap etmektedir. Kavramın ve imgenin içeriğine ait gösterimler, bizleri yapıta yöneltmektedir. Belirli ya da belirsiz gösterimler, hayattan bir an, duygu mekanlarını hissettirerek, yapının anımlanmasına ve özümsemesine yardımcı olmaktadır.

“Diyelim ki bir odanın hemen girişinde duruyorsunuz; kapı kolunun yerini düşünün. Biraz öne doğru uzandığınızda, elinizin hiç şaşmadan kapının sağına veya soluna yöneleceğini bilirsiniz. Peki ya kapı kolunu bulamazsanız, onu parmaklarınızla kavrayamaz, ileri doğru itemezseniz? Zira kapı kolu aslında başınızdan üç karış yukarıda, kapının tam ortadaysa; uzlaşmaz bir tavırla, her zaman elinizi attığınız yerin bu kadar yükseğine kondurulmuşsa; normal işlevini yerine getiremiyorsa ve orada ne işi olduğu da belli değilse?” (Baykal, 2012: 128).

Mona Hatoum' un dünyasında bu ortam, belirlenmiş yaşanabilecek yerler olarak gözükmemektedir. Kasıtlı olarak kullanışsız, bireye tedirginlik hissiyatını vermek için kurulan düzeneklerdir. İnsanın aidiyetsiz hissettiği mekân, bireyin kendisiyle yalnız kalarak hesaplaşma anını vurgulamaya çalışmaktadır.

Hatoum' un sanatında oluşturduğu mekanlar, bireyin barınamayacağı ve yerinden edileceği yerler olmuştur. Öyle ki bu mekanlar bize bilindik olanlara yabancılaşmayı ve bulunduğumuz ortamı sorgulatmayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken de kullandığı mekanlar, nesnelere ve eserlere, aşına olduğumuz tepetaklak bir imgeyle karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni, iktidar esaslı düzen içerisinde bildiğimiz yakınlıkların bize artık uzaklaştırıldığını yansıtmaktır. Bulduğumuz tüm alanlarda kısmen ya da tamamen köksüz bırakılmak ve yersiz olmak; tam olarak hiçbir yere ait olmamak...

Kendi adına belirlenmiş düzen içindeki geçmişiyle Hatoum, savaş ortamını görmüş, sürgün hayatı yaşamış bir kimliğin izlenimini ve bilincin devinimsel aktarımını eserlerine yansıtan etkili bir sanatçı olmuştur. Çalışmalarını ana vatanında iç savaş içerisindeki toplumsal yapılaşma sistemine karşıt bir tutumla zemine oturturan sanatçı, içerisinde konumlandığımız düzenin tekinsiz ve karmaşık yönlerine dikkat çekerek muhalif bir biçimde olumsuzluklara meydan

okumaktadır. Kendine has üslubu ve anlatımıyla izleyiciye kendine ait parçaları duygusal, şaşırtıcı, karmaşık ve derin izler bırakarak düşündürmektedir. Ayrıca küçümseme, şaşkınlık, cazibe, ürperme, heyecan ve tikslenme gibi zıt duyguları birbirleriyle bağlayarak, tüm bunların varlığını, ortaya çıkışını aynı süreçte hissettirebilmektedir (Çarmıklı, 2016: s.y.). Hatoum, fiziksel göçün olumsuz etkilerini izleyiciye evrensel bir görüş açısıyla sunmaktadır.

Sanatçı Filistin kökenli olmasına rağmen, sürekli göç etmiş ve gittiği her konumda hiçbir dile ve yere ait olmamıştır. Çalışmalarında bu aitsizlik hissini gündelik eşyaları, haritaları, nesnelere ve bedenini kullanarak oldukça geniş bir toplumsal ve kültürel ortama açarak, toplumdaki yabancılaşma haline dikkat çeker. Hatoum kendi kimliğinin, sanatının ve bedeninin dili arasında bir köprü kurarak sanatı ile bir lehçe oluşturmuştur (Ankori, 2003'ten aktaran Poyraz, 2010: 52- 53). Çok disiplinli çalışan sanatçının erken dönemdeki video, performanslarının dışında 1990'lı yılların başlarında sanatçı yerleştirmelerinde geniş bir malzeme çeşitliliği ile çalışmaktadır. Ses, ışık, elektrik akımı, metal, beton, çelik ve tel malzemelerinin yanı sıra kendi bedenine ait saç, tüy ve tırnak gibi şaşırtıcı malzemelerden yararlanmaktadır (Duyuler, 2019: 37). Sanatçının oluşturduğu mekânlar içerisinde izleyicinin varlığı eserle birlikte ortamı aktif kılmaktadır. Zihnimize farklı imgelere ve anlamlara bürünen Hatoum eserlerini, iktidar tarafından gözetlenen bir evden artık var olamayacak beklentileri talep etmeyi bırakarak kurmaktadır. Mona Hatoum' un yapıtlarında “güvenli bir liman bulmak zordur ve güvenli bir liman aranmaz çünkü her an herhangi bir şey ile fırtınanın kopabileceği olasılığını” izleyiciye sunmaktadır (Yüksel & Cihaner-Keser, 2022: 477).

Sanatçının *Continental Drift* (1999) adlı çalışması, yatay izlenimle yapılmış dairesel bir dünya haritası şeklindedir (Görsel 1). Bizlere mekân içerisinde sınırların kaydığını gösteren bu eserde, okyanusları ve hareketlerini temsil eden demir talaşlar ile sınırların hareket ettiğini ima etmektedir (Latry, 2021: s.y.). Materyal olarak camın kullanıldığı dünya haritasının ana noktasından, aynı bir saatin yelkovanına benzer kımıldayan ve dünyanın üstünde daimî yönergeler atan farklı bir metal parça bulunmaktadır. Sanatçı ortaya koyduğu bu çalışmada ana noktadan canlanan kolun hareketlenmesiyle manyetik bir devinim vererek okyanusları gösteren demir parçalarının kolun yönüne doğru üste çekilmesini sağlamaktadır. Bu imgeler esere hareket vererek süre, zaman, saat duygusunu oluşturarak zamanın işleyişini ve sürekliliğini verebilirken aynı sürede radar şeklinde de görünmektedir (Duyuler, 2019: 43). Merkezden başlayan mutlak devinimle bütün dünyayı keşfe çıkan bir gözetim sisteminin hissiyatını ileten eser, bizlere gözetlenme/gözetleme kavramını duyumsatmaktadır. Bu gözetleme hissi toplumsal yapının her alana sirayet etmesini sonucu olarak bireylerin hareket alanlarına müdahale ederek özgür iradelerinin yok edilmesini göstermektedir.

Görsel 1. Mona Hatoum, *Continental Drift*, Tate Britain, Londra,1999.

Sanatçının *Misbah* (2006- 2007) adlı yapıtı ise adını Arap kültürünün geleneksel fenerlerinden almıştır (Görsel 2). Fenerler yakıldığı zaman bulunduğu mekânı aydınlatmak dışında, üstündeki simgeleri de etkileyici şekilde yansıtmaktadır. Sanatçı bu eserde fener üzerinde yer alan çeşitli motifleri dönüştürerek silahlı askerler ve yıldız

biçimiyle biçimlenmiş patlamaları eklemiştir. Duygusal bir formla içimizi ısıtması gereken bu fener Hatoum' un eserinde coğrafyanın çağımızdaki kimliğine dair bazı gerçekleri ustaca yüzümüze vurmaktadır (Özkan, 2017: 17). Sanatçının doğrudan ve net sanatsal aktarımını sağlayan iletişimden ziyade, siyasi ve politik konuları tema seçmesi sayılabilecek sanatsal aktarımın kavranmasında izleyiciye bir yorum ve eleştirel bir portal bırakmaktadır.

Arter' de 2012 tarihinde gerçekleşen "Hala Buradasın" sergisindeki röportajında sanatçı, anlamı açık bırakmayı bilinçli yaptığını, herkesin başka ortam ve kültürlerde farklılıkları görmesini amaçladığını söylemiştir. Birey olarak her birimizin ayrı ayrı düşünceleri vardır ve eser karşında bu gerçekleştiği zaman sanatçının işlerinin desteklenmiş olduğunu söylemiştir. (Sönmez, 2012'ten aktaran Demirtaş-Ercan, 2019: 23- 24).

Misbah (2006-2007), farklı coğrafyalarda yaşasak bile savaş korkusu ile büyüyen sanatçının sürekli yerinden edilmenin endişesini taşıdığını anlamlandırmamızı sağlamaktadır. Sanatçının doğduğu coğrafyanın kültüründe politik dayatmalar sebebiyle bir fenerin bile bağlamından koparılıp kaygı nesnesine dönüşebileceğini anımsatmaktadır. Böylelikle iktidarın belirlemeye çalıştığı yapı içerisinde *Misbah* (2006-2007), çocukluktan bu yana kaygı dolu bir kimlikle büyümenin özgürlük alanına ihlal unsurlarını ortaya çıkarmasını bizlere göstermektedir.

Görsel 2. Mona Hatoum, *Misbah*, Pirinç Fener, Metal Zincir, Ampul ve Elektrik Motoru, 60x36x30cm, Fundación Proa, Buenos Aires, 2006-2007.

Sanatçının *Undercurrent (red)* (2008) adlı çalışması ise parlak kırmızı kumaşla kalıplanmış elektrik kablolarıyla örülmüş geniş ve kare bir kilimden meydana gelmektedir (Görsel 3). Örgü örmek hem sanatçı için hem de Yunan mitolojisi içerisinde önemli bir bekleme oyunu ve durumudur. Ayrıca örgü örmek birinin geri gelmesini, doğru olmayanın içinde her şeyin normale dönmesini beklemeyi ifade etmektedir. Yapıtta kabloların giderek uzayan uçları zeminde kıvrılarak genişçe daire oluşturmaktadır. Her kablonun ucunda sinir bozucu derecede fazla şekilde soluk ışıklar azalıp artarak bir ampule bağlanır. Yerde oluşan çalışma zarif duruşuyla hassastır. Ardı ardına devam eden bu sıkı görüntü sökülüp yayılıyormuş gibi duruşu, kan gölü veya bir hayvanın aç şekilde kollarını yer üzerinde devam ettirmesini anımsatması ise huzursuzluğun etrafı yayılması anlamına gelmektedir (Bell, 2012: 97- 98). Var olan bu huzursuzluk içerisinde izleyici, bulunduğu yeri sorgulama ihtiyacında bulunabilmektedir. Mekân sanatçı için bekleme alanı olmuş ve mesele halini almıştır. Bunun sebebi yapılanmış bizlere ait olmayan kimlikler içerisinde hiçbir şeyin aitlik hissini vermediğini onu ele geçirmek için tasarlamamız gerektiğini göstermesidir. Sanatçının tasarladığı alan, kendi geçmişimizdeki izler karmaşık örgülerin içerisinde bizlere ışığı bulma halinin orada olduğunu hatırlatabilmektedir.

Görsel 3. Mona Hatoum, *Undercurrent (red)*, Kumaş Kaplı Elektrik Kabloları, Ampuller ve Dimmer Cihazı, Değişken Boyutlar, Galerie Max Hetzler, Berlin, 2008.

Mona Hatoum' un müze yerleşirmesi olan *Hanging Garden* (2008- 2009) adlı eseri kaidesiz şekliyle heykel olarak adlandırabileceğimiz bir yapıt olarak görülebilmektedir (Görsel 4). Aynı zamanda açık havada sergilenen bu eser askeri bir siperi anımsatmaktadır (Görsel 5). Çalışma çuval bezi, büyümekte olan çimen ve toprak gibi malzemelerden oluşmaktadır.

Yapıt, çuvalarla savaş alanındaki sadece siperlere değil aynı zamanda sınır geçitleri arasında da bağlantı kurmaktadır. Çimenlerle büyümeye ve bolluğa atıf yapan sanatçı; memleketinin içerisindeki güvenliğin ve sıcaklığın karşıt yanlarını aktarmaktadır. *Hanging Garden* (2008- 2009) bakış açısı ve tavrı var olan bir yapıttır. Galeri duvarlarına ve anlayışına karşı meydan okuyan bu çalışma, izleyici tarafından çimlerin arkasında savunma halinde bekleyen birini çömelmiş şekilde zihninde canlandırılıyorsa bu durum sanatçının takındığı tavrı desteklemiş olmaktadır (Barrett, 2019: 329- 335). Bizleri kontrol eden yapıların temsili olarak nitelendirebileceğimiz bu yapıt, çıkmaza giren ve umutsuzluk içinde bekleyen, sanatçının kendisi gibi savaşı görmüş bireylerin gündelik manzarasının imgesi olmaktadır.

Sanatçı, özgür bir yaşam ve kimlik için gerekli olan güvenlik, yakınlık, memleket gibi kavramların günümüz çağında karşıt anlamlarının uyumsuzluğunu bizlere anımsatmaktadır. Eser birçok yoruma açıktır ve toplumsal düzensizliğin kaygılarını içinde barındırmaktadır. Sanatçının bu bağlantılarla savaşı aktardığı zorlayıcı yerleşirmesi *Hanging Garden* (2008- 2009), toplumsal yapının bizlere yaklaştırdığı savunmasızlığın duygusunu uyandırmaktadır. Yeşil çimenlerin kurnazca ortamı sarması, ideolojik yaşamın topluma adayacağı engelleri tanımayı simgelemektedir.

Görsel 4. Mona Hatoum, *Hanging Garden*, Çuvallar, Toprak ve Çimen, 140x 90x 603 cm, DAAD Galerie, Berlin, 2008.

Görsel 5. Mona Hatoum, *Hanging Garden*, Çuvallar, Toprak ve Çimen, 140x 90x 603 cm, Kunsthalle Wien Karlsplatz, Viyana, 2009.

Arter’ de 2012 yılında gerçekleşen Hala Buradasın adlı sergide yer alan *Bunker* (2012) adlı bir diğer yapıtı ise çelikten yapılmış ve mimari modüllerden oluşan farklı sayıda parçaların ayrı düzenlemelerle sergilendiği bir yerleştirmedir (Görsel 6). Çelik kutu profillerin üst üste dizilmesiyle oluşturulan eser her tür mimari ayrıntıdan arındırılmış ve en temel öğelerine indirgenmiş binaların küçük ölçekli maketleri gibi görünmektedir. Belirli bir mesafeden bakıldığında, bu ağır modüller yapım aşamasında bir projenin mimari maketlerini andırırken biraz yaklaşp aralarında yürününce, parlak yüzeylerinin üzerinde tahribatın izleri gözlemlenmektedir. Soyutlanmış ve ızgara biçimli cepheleriyle basit mimari kütleler olsalar da her bir parça, savaşın fiziksel izlerini ve tahribat hissini yansıtmaktadır (Baykal, 2012: 25).

Toplumsal yapının oluşumu için vazgeçilmez olan savaş durumu *Bunker* (2012) adlı eserde kimliklerimizde maruz bırakılan yıkımla ilişkilidir. Beton yığınlar, kimliklerimize yabancılaştırılmamızı bizlere göstermektedir. Gerçekçi bir binayı tam olarak yansıtmasa da kaba hatlarıyla yapıt, yaşamlarımızda belirli bir aşinalık duygusu yaratmaktadır. Bu duygu, ev gibi bireyleri korumak üzere yaratılmış güvenli, beton, çelik gibi yapıların tersine, yerleştirmenin içerisine adım attığınız anda kendi korunaklı dünyanızın içinden dışına çıkararak, sistemin dayattığı savaş ve çatışmanın beraberinde getirdiği yurtsuzlaşmayı gözler önüne sermektedir.

Görsel 6. Mona Hatoum, *Bunker*, Çelik Kutu Profillerle Yapılmış 6 Adet Modül, Değişken Boyutlar, Arter, İstanbul, 2012.

Hatoum *Hot Stop* (2016) yapıtında, metal bir dünya küresi üzerinde neon ışıklarla sınırları belli edilen kıtaların yer aldığı, çağdaş dönemin politik yapısını keşfetmek için haritacılık deneyimlerinden yola çıkmaktadır. “Hot Stop” kavramı askeri ve sivil zıtlıkları sınır bölgelerinde karışıklık manasına getirmektedir. Kıtaların dış bölgelerini belli eden neon kırmızı ve ortamdaki kırmızı ışık birbiriyle iç içe girmiş ve bütünleşmiştir. Enstalasyon ve mekân tüm dünyayı bir tehlike bölgesi olarak sunmaktadır (Wolfe, 2020’ten aktaran Çevik, 2020: 1368). Her gün karşıtlıklara ve düzensizliklere uyanan dünyayı kurgulayan ve betimleyen sanatçı, dünya imgesi üstünden çatışmaların sadece bir noktadan değil her yöne yayıldığını aktarmaktadır (Tokdil, 2021: 536- 538). Eser Hatoum’ un dünyayla küresel bir bağ kurarak farklı toplumlardaki her bir bireye dayatılan genel geçer doğrularla hapsolmesine dikkat çekmekte olduğu düşünülebilir.

Görsel 7. Mona Hatoum, *Hot Spot*, Paslanmaz Çelik ve Neon Tüpü, 234x223x223 cm, Tate Modern, Londra, 2016.

5. Sonuç

Kimlik, bireyi tanımlayan kişiye özgü önemli koşul ve toplumun yapı taşlarını oluşturan en büyük unsurlardan olmuştur. İktidarın gözetimi altına girerek oluşan politik kimlikler ise toplumsal yapılaşmayı oluşturarak bireye tehdit altında bir yaşam sunmaktadır. Günümüz toplumlarının toplumsal yapılaşmalar içerisinde politik kimliklerle yaşamlarını sürdürmesi kaçınılmaz bir durum halini almıştır. Toplumsal değerler ve sanat her daim aynı çatı altında buluşmalı ve buluşmaktadır. Ayrıca sanatsal kavramlarla birleşerek ortak değerlere işaret etmektedir. Böylelikle çok etkili küresel değerler ve toplumsal yönler çalışmada bahsedildiği gibi sanat eserlerinde yer bulmaktadır.

Bu bilgiler ışığında Mona Hatoum' un sanatı ve eserleri incelendiğinde, sanatçının yaşantısında taşıyıcı ve iletici olan kimliğin etkileri görülmektedir. Savaş nedeniyle zorunlu olarak terk ettiği ülkesinden kopması sonucu bulunduğu yerde kendisini güvensiz, korumasız hissettiği ayrıca kimlik, politik kimlik, aidiyet, iktidar kavramlarını ve içinde bulunduğu sistemi sanatı aracılığıyla sorgulamıştır. Hatoum' u özgün arayışlarında farklı kılan niteliğin ise kimliği toplumdaki tanıdık olan duygularla ve çağrışımlarla imgelemesi olmuştur. Çalışmalarında küresel temsillerin yanında belirli kültürlerle ait temsillere de yer veren sanatçı, aşına olunan nesnelere ve temsilleri farklı mekanlarda sunarak izleyiciye alışılmış olan üzerinden kimlik, aidiyet, iktidar, gözetim gibi kavramları sorgulatmıştır.

Ayrıca toplumsal yapılaşmanın ve politik kimliği eleştirdiği çalışmalarında, varlığımızın konumunu bizlerin değil başkalarının belirlemesine dikkat çekerek, devrim halinde olan dünyanın içerisinde, kendi yaşamışlıkları doğrultusunda içinde bulunulan sistemi sorgulayarak sanatına aktardığı sonucuna ulaşmıştır.

Kaynakça

Akay, A. (2016). *Sanatın ve Sosyolojinin Ruh Hali*. İstanbul: Belge Yayınları.

Atak, H. (2011). Kimlik Gelişimi ve Kimlik Biçimlenmesi: Kuramsal Bir Değerlendirme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 3(1): 163-213. https://dergipark.org.tr/tr/pub/pgy/issue/11159/133422#article_cite Erişim Tarihi: 26.04.2023.

Avcı-Aksoy, (2018). İslami Bir Gençlik Hareketi Ne Kadar Mümkündür: İmkân ve İmkânsızlıklarıyla Bir Hareketin Var Oluş Çabası. (V. Yücel, S. Güme, Ed.). *Toplum ve Yapı*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Barrett, T. (2019). *Neden Bu Sanat?*. (E. Ermert, Çev.). İstanbul: Hayalperest Yayınevi.

Bauman, Z. (2022). *Kimlik*. (M. Hazır, Çev.). Ankara: Heretik Basın Yayın.

- Baykal, E. (2012). Kendi Güvenliğiniz İçin Sorumluluk Sizin. (İ. Baliç, Ed.). *Hala Buradasın*. İstanbul: Ofset Yapımevi.
- Bell, K. (2012). Mona Hatoum İçin Bir Haritalama Denemesi. (İ. Baliç, Ed.). *Hala Buradasın*. İstanbul: Ofset Yapımevi.
- Connoly, W. E. (2020). *Kimlik ve Farklılık*. (F. Lekesizalın, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çakır-Aydın, M. (2009). Sanat ve Sosyoloji İlişkisi Üzerine. (M. Çakır-Aydın, Ed.). *Sanatlar ve Toplumsal Etkileşim*. İstanbul: E Yayınları.
- Çarmıklı, B. (2016, 30 Haziran). *Mona Hatoum, Tate Modern, Londra*. Gezdim, Gördüm, Yazdım. <https://www.banucarmikli.com/mona-hatoum-tate-modern-londra/> Erişim Tarihi: 15.05.2023.
- Çevik, S. K. (2020). Sanatsal İntifada Bir İşgalin Anatomisi/ Filistin. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 73(09): 1363-1378. Erişim Adresi 07.05.2023.
- Demirtaş- Ercan, B. (2019). *Feminist Sanat Hareketi ve Filistinli Kadın Sanatçılar*, Yüksek lisans tezi, Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batman.
- Duyuler, H. N. (2019). *Mona Hatoum'un Ürünlerine Bilişsel Dilbilimsel Metaforik Bir Yaklaşım*, Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Foucault, M. (2019). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden, O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hayal, S. (2013). Biyo İktidar 'Gözetemi' nde Planlama: Tarlabası Kentsel Dönüşüm Örneği, Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hoşgör, K. (2022). Kolektif Kimlikler ve Kimlik. (D. Kundakçı, Ed.). *Kimlik*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Kundakçı, D. (2022). Akışkan Modern Toplumlarda Ölüm Kimliği. (D. Kundakçı, Ed.). *Kimlik*. Ankara: Nika Yayınevi.
- Latry, M. (2021). Un Regard Pénétrant Approcher Corps Étranger de Mona Hatoum. *HAL Open Science*. <https://hal.science/hal-02608745/document> Erişim Tarihi: 10.06.2023.
- Özdel, G. (2012). Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve “Panoptikon” ile “İktidarın Gözü” Göstergeleri. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 2(1), 22-29. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/13008/156730> Erişim Tarihi: 08.01.2024.
- Özkan, O. (2017). *1 Eylül'den Sonra Ortadoğu'da Çağdaş Sanatın Kurumsallaşması ve Sermayenin Etkisi: The Abraaj Group Sanat Ödülü*, Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Poyraz, E. (2010). *20. Yüzyıl Sonundan Günümüze Çağdaş Sanatta Toplumsal Bellek Etkileşimleri*, Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Purvis, T. & Hunt, A. (2014). *Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji, Söylem, İdeoloji...* (S. Coşar, Çev.). *Moment Dergi*, 1(1): 9-36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/moment/issue/35620/396355> Erişim Tarihi: 16.06.2023.
- Read, H. (2018). *Sanat ve Toplum*. (E. Kök, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Sabahçı, B. (2023). Sanal Ortamlarda Panoptikon Kavramı ve Gözetim Toplumu. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (13):111-134. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asobid/issue/78402/1232417> Erişim Tarihi: 15.01.2024.
- Temiztürk, H. & Taner, E. (2015). Gözetleyen İktidardan Gözetlenen İktidara: Yeni İletişim Teknolojilerinin Güç Paylaşımına Etkisi. *Atatürk İletişim Dergisi* (9), 35-54. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/moment/issue/35620/396355> Erişim Tarihi: 08.01.2024.

Tokdil, E. (2021). 'Küre'selleşen Dünya ve Yeni Estetik: Çağdaş Sanata Metaforik Yansımaları. *Sanat ve İnsan Dergisi*, 12. <http://sanatveinsan.com/wp-content/uploads/2022/01/5.2.14.Kuresellesen-Dunya-ve-Yeni-Estetik-Cagdas-Sanata-Metaforik-Yansimalari-Ezgi-Tokdil.pdf> Erişim Tarihi: 21.06.2023.

White, M., Chave, C. A., Shibli A., & Solnit R. (2019). Mona Hatoum: Terra Infirma. *Woman's Art Journal*, 40(1): 53-55. <https://www.jstor.org/stable/26746748> adresinden 04 Temmuz 2023 tarihinde erişilmiştir.

Yüksel, H. Y., Cihaner-Keser, S. (2022). Çağdaş Sanatta Mekân Olarak Evin Katmanları. *Art-e Sanat Dergisi*, 06 (15), 29. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduarte/article/1080543> Erişim Tarihi: 04.07.2023.

Görsel Kaynaklar

Görsel 1: <https://mikesmithstudio.com/projects/continental-drift/> (Erişim: 09.05.2023).

Görsel 2: <https://renniemuseum.org/mona-hatoum-artwork-page/> (Erişim: 01.06.2023).

Görsel 3: <https://www.flickr.com/photos/libbyrosf/2510900113> (Erişim: 11.05.2023).

Görsel 4: <https://universes.art/en/nafas/articles/2008/mona-hatoum/photos/daadgalerie> (Erişim: 19.05.2023).

Görsel 5: https://www.flickr.com/photos/i_csuhai/3877763769/in/photostream/ (Erişim: 03.06.2023).

Görsel 6: <https://universes.art/en/nafas/articles/2012/mona-hatoum/img/02> (Erişim: 19.05.2023).

Görsel 7: <https://www.telegraph.co.uk/art/what-to-see/mona-hatoum-tate-modern-review-one-of-the-shows-of-the-year/> (Erişim: 07.06.2023).